

I frihetslagens anda vill Veidos i den lugna dialogens form, fri från allt tvång och kränkning av människans rätt, skapa en kreativ atmosfär för kritiskt analytiskt resonemang baserat på Veidos´ livsåskådning (läs här). Kritik är ett mentalt verktyg som utan känslans iblandning analyserar och bedömer sakligt oberoende av känslans attraktion eller repulsion till debattens föremål (läs om Veidos´ syn på kritik här). Avsikten är att berika diskussionen och därmed förhoppningsvis underlätta en djupare förståelse av de olika uppfattningarnas ursprung, verklighetsvärde och ändamålsenlighet.

OM KÄLLKRITIK del 2

Källkritik i skolan

I undervisningen i svenska skolor ingår numera i nästan samtliga årskurser undervisning på temat källkritik. Enligt Skolverket är syftet att eleverna skall uppmuntras att använda ett kritiskt analytiskt förhållningssätt angående ett budskap, gällande författarens avsikt med budskapet samt att inhämta information om författarens bakgrund. Skolverket tillhandahåller även material för lärare att använda i arbetet med källkritik i skolan och har skapat checklistor och tips för hur källkritik för barn kan användas.

Barnen uppmuntras exempelvis att undersöka om källan är någonting att lita på genom att bland annat kontrollera om det sagda eller skrivna överensstämmer med vad barnet redan vet.

Undervisning i källkritik införs i allt högre grad i skolan, i viss mån redan från förskoleklass. Frågor som behöver ställas i samband med undervisning av källkritik i skolan är:

- Vilka referensramar har man egentligen som barn för att kunna avgöra om det nya som sägs överensstämmer eller inte med det barnet redan vet?
- Och vad är det som säger att den vetskap barnet redan äger är sann, och i förhållande till vilken eller vems sanning?
- Hur vet barnet att det den vet är rätt och riktigt?
- Hur ser riskerna ut om barnet lär sig använda skolans källkritiska referensramar enbart utifrån skolans förhållningssätt till världs- och livsåskådning? Finns det risk att barnet tar för givet att allt och endast det som lärs ut i skolan är rätt och riktigt och därför intar en negativ inställning till källor som strider med skolans världs- och livsåskådning?
- Vilken funktion skall källkritiken fylla i allmänhet och i skolan i synnerhet?

Vad är då källkritik? Ordet källkritik är en sammansättning av två ord som tillsammans syftar till kritik av källan. Vi börjar omvänt, och tittar på det senare av de två sammansatta orden, *kritik*, för att se vad det innebär. Ordet kritik kommer från grekiskans *krino* som betyder att syna. Kritiken har till syfte att granska, syna och ifrågasätta för att skapa större klarhet, inte för att klanka ned eller för att splittra. Kritiken skall användas för att söka bättre förståelse för budskapet, dess ursprung och giltighet och riktar sig uteslutande på saken, ämnet, har således ingenting med personen eller budbäraren att göra. Äkta kritik lägger alltså ingen vikt vid *vem* som säger det utan på vilken kunskap, sakkompetens och grund ett påstående vilar! Annorlunda uttryckt: "man synar något i sömmarna" för att se dess relevans och hållbarhet.

Om vi tittar vidare på det första ordet, *käll (från källa)*, så åsyftas påståendets ursprung eller annorlunda uttryckt, var det kommer ifrån. Eleverna uppmanas att kontrollera om källan är "någon de kan lita på". Här kan man genast stöta på patrull för vem utgör egentligen en auktoritet "att lita på" i förhållande till barnet? Ett påstående är inte, varken för barn eller vuxna, per automatik sanning bara för att en, antingen självutnämnd eller av andra utnämnd eller påstådd, auktoritet säger det och omvänt det är heller inte per automatik osanning enbart för att någon som inte utgör auktoritet säger det.

Vi vet att barn gör som vuxna gör! Vuxna i barnets omgivning utgör alltså dennes förebilder och auktoriteter. I ung ålder är för det lilla barnet föräldrarna och mor-far-föräldrarna allvetande och allsmäktiga. I skolåldern tillkommer lärare och andra pedagoger till vilka barnet ser upp. Kompisar och äldre barn blir även de föremål för förebilder när barnet växer upp och får fler och fler sociala kontaktytor. Förebilder, dvs auktoriteter kan det alltså finnas gott om i barnets värld, utan att dessa för den skull äger sakkunskap eller kompetens inom varje givet ämne. Det räcker således inte med att "lita" på från vem påståendet kommer, utan ett studium av grunden till det påstådda är nödvändigt för att se dess hållbarhet.

För att kunna använda sig av källkritik krävs bedömningsförmåga och för att kunna bedöma måste man passera genom några olika stadier. Det första är insamling av information från flera håll och olika källor. Den insamlade informationen utgör materialet för framtida bedömning, men är i sig inte tillräcklig. Nästa steg är studium av den insamlade informationen med fördjupning av informationsinnehållet och dess relevans, för att därefter kunna genomföra analys (nedbrytning och granskning av detaljer) och syntes

(sammansättning av ur ursprungsmaterialet relevanta detaljer till en större helhet). Först efter detta kan man sägas vara mogen för en slutsats. En slutsats som för all del kan komma att behöva revideras när ny relevant information tillkommer. Som yrkestitel kallas man forskare, men forskning är ingalunda förbehållen en särskild yrkesgrupp utan kan, och borde, användas av alla och envar innan omdöme fälls.

Även om lärandet aldrig bör upphöra ens i vuxen ålder så kan vi nog vara överens om att barn är individer som verkligen befinner sig i lärande, både språkligt, socialt, fysiskt och psykiskt. De härmar, tar efter och iakttar. Barn befinner sig, med nödvändighet för sin egen fysiska och psykiska utveckling, på insamlingsstadiet (lärandet). Men frågan är om man redan som barn äger förmågan att genom studium fördjupa sig i sådant som för oss vuxna kan te sig komplicerat, nämligen att urskilja sant från falskt, äkta från oäkta, person från sak? Än mindre att analysera och syntetisera det insamlade för slutsats och bedömning. I vår tid har vi ständig tillgång på information från alla håll och både vuxna och barn bombarderas dagligen med information från olika plattformar. Men enbart information är som tidigare sagts inte tillräcklig för att rätt bedöma. Är det då rimligt att på det lilla, eller för all del stora barnet som befinner sig i insamlingsfasen ställa kravet att utöva källkritik? Eller kunna ta ställning utifrån " trovärdigheten" av auktoriteten?

Vad krävs för att kunna vara källkritisk? Erfarenhet och sakkunskap är två viktiga pelare i användandet av källkritik eftersom egna genomgångna erfarenheter och saklig analys av dessa erfarenheter utgör grund för bedömning, vilket i praktiken innebär förmågan att kunna ställa hypoteser och påståenden mot varandra för att syna deras hållbarhet gentemot varandra. En annan viktig grund för bedömning är urskillningsförmåga och för urskillningsförmåga krävs dels erfarenhet, dels egen undersökning. Men hur stor erfarenhet har man egentligen som barn, och om barnet saknar erfarenheten hur utvecklad är då urskillningsförmågan för att kunna utföra en saklig analys?

Skolverket, och säkert många lärare, har mängder med information och undervisningsmaterial för *hur* källkritik skall gå till, men ingenting om *vad* som krävs av den som skall utföra källkritiken. Äkta källkritik kan endast komma från den som genom lång erfarenhet och fördjupning äger sakkunskap inom det som kritiken utsätts för. Hur skall ett barn kunna äga den sakkunskapen? För att vara sakligt kritisk krävs lång erfarenhet av att sätta sig in i ett ämne, det

krävs analys och syntes av ämnets eller påståendets relevans i sammanhanget samt dess förhållande till andra påståenden om ämnet. För att kunna göra detta krävs just sakkunskap och urskillningsförmåga sprungen ur egen bearbetad erfarenhet på vilka man sedermera kan göra sin bedömning. För att kunna kritiskt granska en källa krävs alltså ett jämförelsematerial med vilket man kan ställa påståendet mot, för att kunna göra en bedömning.

Vilket jämförelsematerial har ett barn i grundskolan hunnit skaffa sig för att kunna bedöma saklighet, sanningshalt och relevans i ett ämne eller påstående? Är det rimligt att ställa källkritiska krav på skolbarn från sex års ålder, när flertalet av oss vuxna inte ens bemödar oss med att studera, sätta oss in i och analysera utan hellre godtar vad någon annan sagt enbart för att det kommer från " trovärdigt" håll? Äger ens vi vuxna förmågan till den källkritik som vi uppmanar våra barn att genomföra?

(se också "[Om källkritik del 1](#)")

Av: VEIDOS AB – ett hälso- och kunskapscenter

